

КРЕМ'ЯНИЙ КОМПЛЕКС ДРУГОГО ЖИТЛА ВЕРХНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОГО ПОСЕЛЕННЯ МЕЖИРІЧ¹

В статті аналізується крем'яний комплекс із житла №2 верхньопалеолітичної стоянки Межиріч.

Ключові слова: Україна, Середньодніпровський басейн, Епігравет, стоянка Межиріч, житло з кісток мамонта.

Вступ.

Всесвітньовідоме верхньопалеолітичне поселення Межиріч розташовується в с. Межиріч Канівського району Черкаської області на мису другої тераси в місці злиття р. Рось з її лівою притокою р. Россавою. Пам'ятка розкопувалась І.Г. Підоплічком у 1966-1974 рр., яким було відкрито і досліджено три житла з мамонтових кісток, результати яких опубліковані монографічно (Підоплічко 1976). Власне друге житло, публікації матеріалів з якого й присвячена ця стаття, розкопувалась цим автором протягом 1969- 1970 років. У 1976 році прилегли до нього ділянки “топталища” і частина однієї з ям цього ГПК досліджувались М.І. Гладких та Н.Л. Корнієць. У цьому ж році ними шляхом буріння було знайдено ще одне – четверте житло з кісток мамонта Межиріцького верхньопалеолітичного поселення (Гладких, Корнієць 1976).

Всі чотири житла мають конструкцію типу-ву для епіграветських пам'яток Середньодніпровського басейну і оточені різними господарськими об'єктами у вигляді ям та зон інтенсивної діяльності людини (так звані “топталища” або “зольники”, вогнища та виробничі центри), які утворюють відокремлені господарсько-побутові комплекси (рис. 1). Четверте житло разом із вищезгаданими об'єктами, які належать до нього та інших жител №№ 1 і 2, розкопувались починаючи з 1976 р. кількома українськими та міжнародними експедиціями у складі Н.Л. Корнієць, М.І. Гладких, Дж. Адовазіо, О. Соффер, В.Ю. Сунцова і досліджуються понині спільною українсько-французькою експедицією (Д.Ю. Нужний, П.С. Шидловський, Ст. Пеан). З метою комплексного і всебічного вивчення цієї пам'ятки також залучались інші фахівці у галузі археології та суміжних дисциплін. Згідно назви цієї епонімної пам'ятки серед епіграветських комплексів Середнього Подніпров'я був виді-

лений окремий межиріцький тип індустрії, до якого відносяться, на поточний момент, крім власне Межиріча, ще й стоянки Добранічівка, Фастів, Гінці, Семенівка 1, 2 і 3 та Бужанка 2 (Нужний 2002, с.57-81; Ступак 2009, с.229). Згідно серії радіокарбонівих дат, отриманих в лабораторіях, що заслуговують на довіру, Межиріцьке поселення існувало в межах 14,850 – 14,315 тисяч років до наших днів.

Результати робіт І.Г. Підоплічко з дослідження трьох перших жител Межирічів опубліковані монографічно (Підоплічко 1976). Однак ця робота була здебільшого зосереджена на виданні планіграфічних та палеонтологічних особливостей комплексів згаданих жител з кісток мамонтів, а також знайдених в них різноманітних виробів з органічних матеріалів (бивня, кістки та рогу), тоді як їх крем'яні вироби розглядались досить поверхнево. Цю лакуну певною мірою заповнила стаття М.І. Гладких (2001, с.15-21), в якій були опубліковані деякі з цих матеріалів та наведена статистична таблиця і підрахунки крем'яних колекцій всіх чотирьох господарсько-побутових комплексів Межирічів. Більш повній публікації крем'яного комплексу, що походить з другого житла цієї пам'ятки присвячена ця стаття. До неї не включені матеріали із заповнення ями № 6 та прилеглих до неї ділянок “топталища” згаданого ГПК № 2, виявленої Н.Л. Корнієць, дослідження якої триває.

За складом і репрезентативністю знярядь праці крем'яний комплекс житла № 2 є досить виразним у порівнянні з матеріалами третього ГПК Межирічів. Він має цілу серію радіокарбонівих дат зроблених по кістках (Синицын, Праслов 1997, с.55; П. Езердз, особисте повідомлення):

- 14.700 +/-500 GIN-2593 (зуб мамонта)
- 14.530 +/-300 GIN-2595 (кісткове вугілля)
- 14.400 +/-250 OxA-712 (зуб мамонта)
- 14.600 +/-110 GrA-22094 (кістка вовка)
- 14.750 +/-50 GrA-38810 (кістка мамонта)

Наведені дати є дуже подібними і свідчать про існування цього житлового об'єкта в до-

¹ Робота виконана в межах проекту НАНУ №07-06-12 (У) – РФФД №12-06-90400-Укр-а.

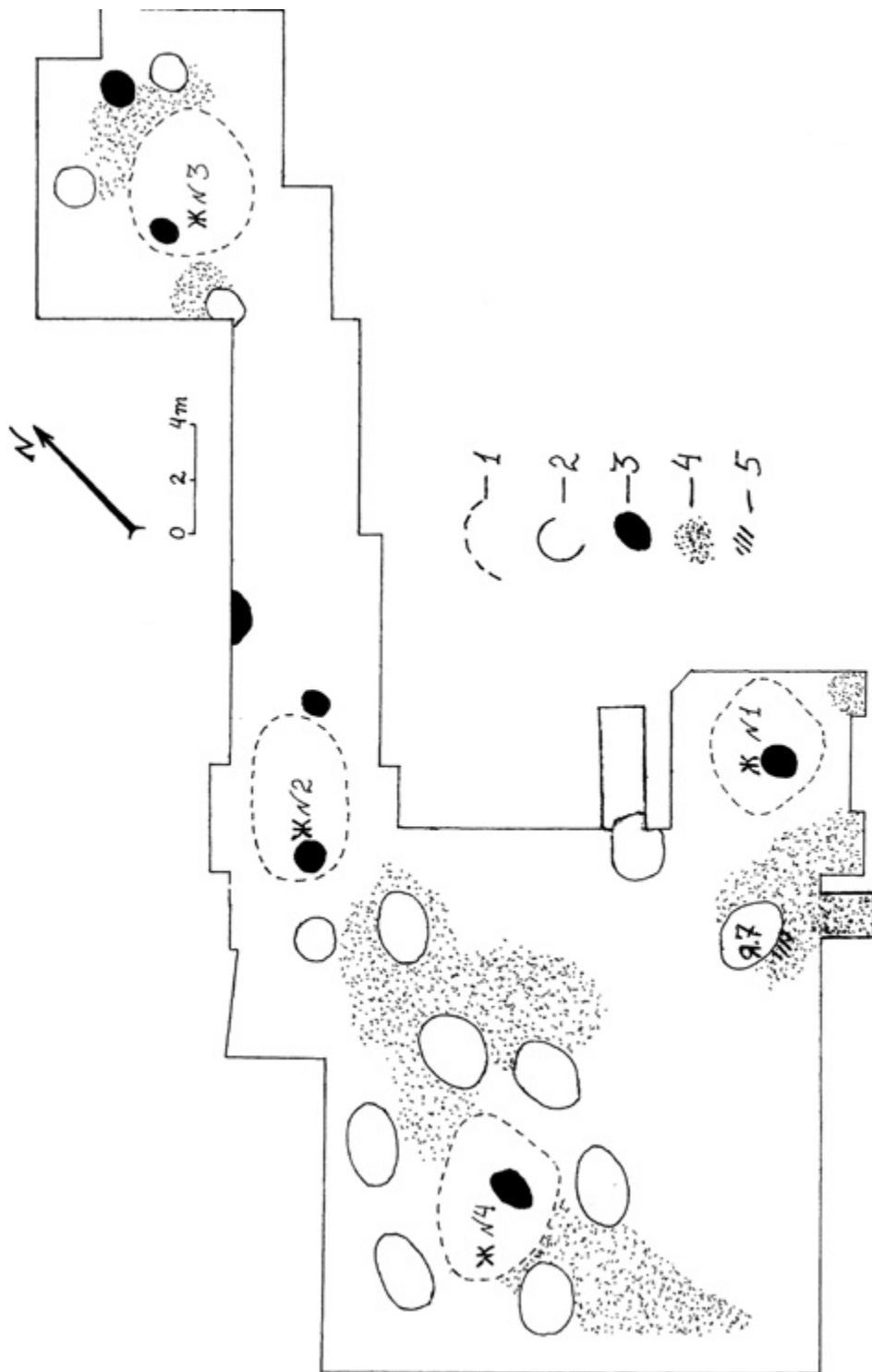

Рис. 1. Загальний план Межиріцького поселення.

Умовні позначки: 1- межі жител з кісток мамонта; 2- межі ям; 3- вогнища; 4 – "топталища" або "зольники".

силь вузьких межах у середини 15 тисячоліття до наших днів.

Комплекс крем'яних виробів із житла №2 Межирічів.

Загалом комплекс оброблених кременів з житла №2 за підрахунками М.І. Гладких (2001, с. 20- 21) нараховує 7472 артефакта. Серед них нуклеуси та їх уламки становлять 138 екземплярів. Це переважно двоплощинні їх форми

(66 екз.), тоді як одноплощинні значно поступаються останнім (47 екз.). Платівок та відщепів і лусочок тут знайдено по 2671 та 3241 екз. відповідно. Загальна кількість перших разом із виробами із вторинною обробкою, виготовлених з платівок, налічує 3196 екземплярів, що становить 42,7 % від загальної кількості комплексу. Більшість статистичних показників комплексу, що наводяться нижче, базується на вищезгаданих підрахунках М.І. Гладких.

Знаряддя праці (578 екз.) складають 7,7 % всіх крем'яних виробів, причому основна їх більшість (525 екз.) виготовлена на платівках, що є типовим для комплексів межирицької індустрії (Нужний 2002, с.57-81). Серед них домінуючою категорією традиційно є різноманітні різці (253 екз.), які становлять 43,7 % комплексу знарядь праці (рис. 3;4;5). Однолезові бокові їх типи на платівках є найчисельнішими (149 екз.) і представлені переважно косо- та опуклоретушними формами (рис. 4). Багатолезові різці нараховують 62 екземплярів, що становлять 24,5 % загальної кількості цієї категорії знарядь (рис. 3). Це переважно бокові типи поєднані з боковими ж (рис. 3.1-9) або бокові різці поєднані із серединними (рис. 3.10-13) чи кутовими (рис. 3.14-26). Останні трапляються частіше. Однолезові кутові різці на платівках (33 екз.) утворюють другу за кількістю групу цих знарядь (рис. 5.1-20). Серединні однолезові різці (рис. 5.21-25) є найменш чисельними (9 екз.).

Друга за кількістю категорія знарядь представлена скребачками кінцевого типу невеликих розмірів (рис. 6.10-29), виготовлених на скорочених платівках або навіть відщепках (97 екз.). Вторинна обробка робочої частини скребачок здійснювалась за допомогою напівстрімкої, а подекуди й пригострюючої, так званої "віялоподібної" ретуші (рис. 6.11-13,15,28,19). Зазвичай регулярне ретушування бокових сторін не практикувалося (рис. 6.15,22). В одному випадку наявне вентральне підтісування базової частини скребачки (рис. 6.27). Другий тип скребачок комплексу становлять подвійні їх зразки на платівках, значно рідше відщепках (18 екз.), що також мають невеликі розміри (рис. 6.4-9). Поодинокими зразками в комплексі другого Г.П.К. Межиричів представлені під округлі їх типи (2 екз.) виготовлені на відщепі або навіть "авіважі", знятого під час оновлення відбивної площини нуклеуса (рис. 6.1,2). Загалом всі три типи скребачок комплексу нараховують 119 виробів, що становить 20,5 % усіх знарядь праці.

Третю за кількістю категорію знарядь праці утворюють різноманітні мікроліти із затупленим краєм (55 екз. або 9,5 % усіх виробів із вторинною обробкою). Вони виготовлені з мікроплатівок за допомогою дрібної затуплювальної та напівстрімкої дорсальної ретуші (рис. 2.1-49), що є характерною ознакою обробки мікролітичних вкладенів межирицької індустрії загалом. Вентральна ретуш наявна лише на окремих мікролітах (рис. 2.8,14,25,26,30,33). Це, насамперед, низь-

кі типові прямокутники (6 екз.), тобто вкладені з обробкою обох кінців (рис. 2.3-8) та їх атипові форми (рис. 2.9-16) з ретушшю на одному кінці і збереженим відбивним горбком на іншому (8 екз.). Другий тип мікролітів утворюють вістря із затупленим краєм у формі мікрограветів (рис. 2.2) та ланцетів (рис. 2.1). Перший з них має ще й базову частину опуклих обрисів, оброблену дрібно затуплювальною дорсальною ретушшю. Інші наявні в комплексі мікроліти є уламками двох вищезгаданих їх типів (33 екз.) – кінців прямокутників (рис. 2.17-28,32-43), базових і бойових частин вістер (рис. 2.30,31). Є також і фрагменти їх середніх частин (рис. 2.44-49), що однак не утворюють чисельної серії (6 екз.).

П'ята за кількістю морфологічно витримана категорія виробів із вторинною обробкою (22 екз. або 4,8% усіх знарядь праці) складається з різноманітних діагонально- або трансверсальнотронкованих платівок (рис. 2.50-56). Вони частково були напівфабрикатами бокових різців або у більшості випадків являли собою окрему категорію знарядь, на що вказують наявні відходи від переzagострення їх тронкованих частини (рис. 2.58).

І нарешті останню морфологічно відокремлену категорію знарядь представлено скребачками-різцями (10 екз. або 1,7 % виробів із вторинною обробкою). Це здебільшого скребачки кінцевого типу на платівках поєднані із, переважно, боковими різцями (рис. 2.59-64). Менш чисельними випадками представлені скребачки комбіновані з кутовими різцями (рис. 2.57).

Платівки із різноманітною вторинною обробкою їх бокових лез, хоча і нараховують 38 виробів (10,2 % усіх знарядь праці), але не утворюють сталих морфологічних типів. Більша частина ретуші на них є просто результатом використання цих призматичних напівфабрикатів для виконання певних трудових операцій (скобління або стругання твердих органічних матеріалів типу бивня, кістки та рогу чи навіть дерева) і не є наслідком спеціального виготовлення окремих категорій знарядь праці. Це ж стосується і відщепів із ретушшю (8 екз.). Інші вироби із вторинною обробкою комплексу другого житла Межиричів представлені поодинокими зразками (проколка-свердло, знаряддя із вентральним підтісуванням, скобелі тощо).

Порівняльний аналіз комплексу.

Загалом можна стверджувати, що за своїми морфологічними ознаками і типологічними характеристиками вищеописаний комплекс крем'яних знарядь другого житла Межиричів

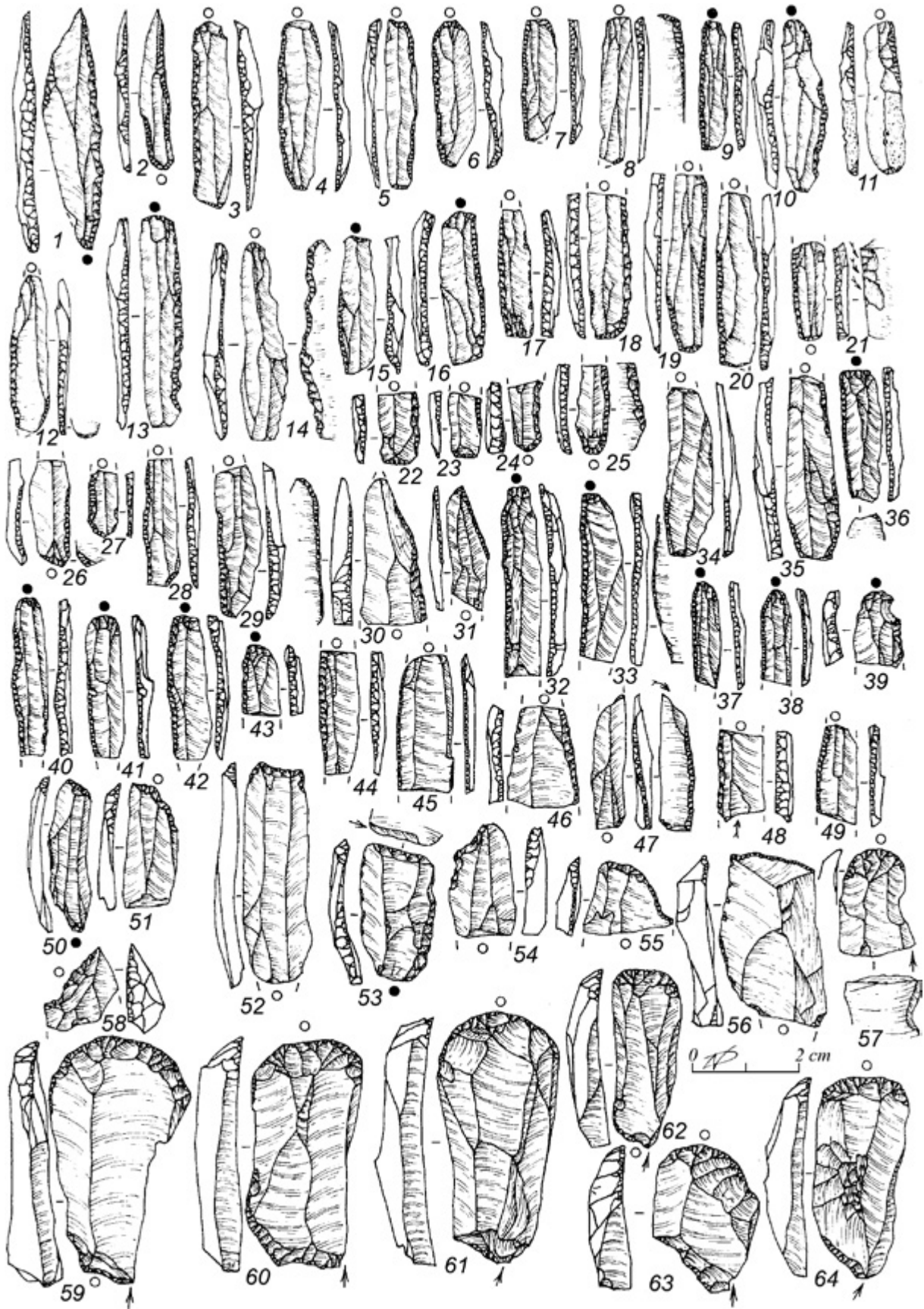

Рис. 2. Мікроліти, тронковані платівки та різці-скребачки з житла № 2 Межирічів.

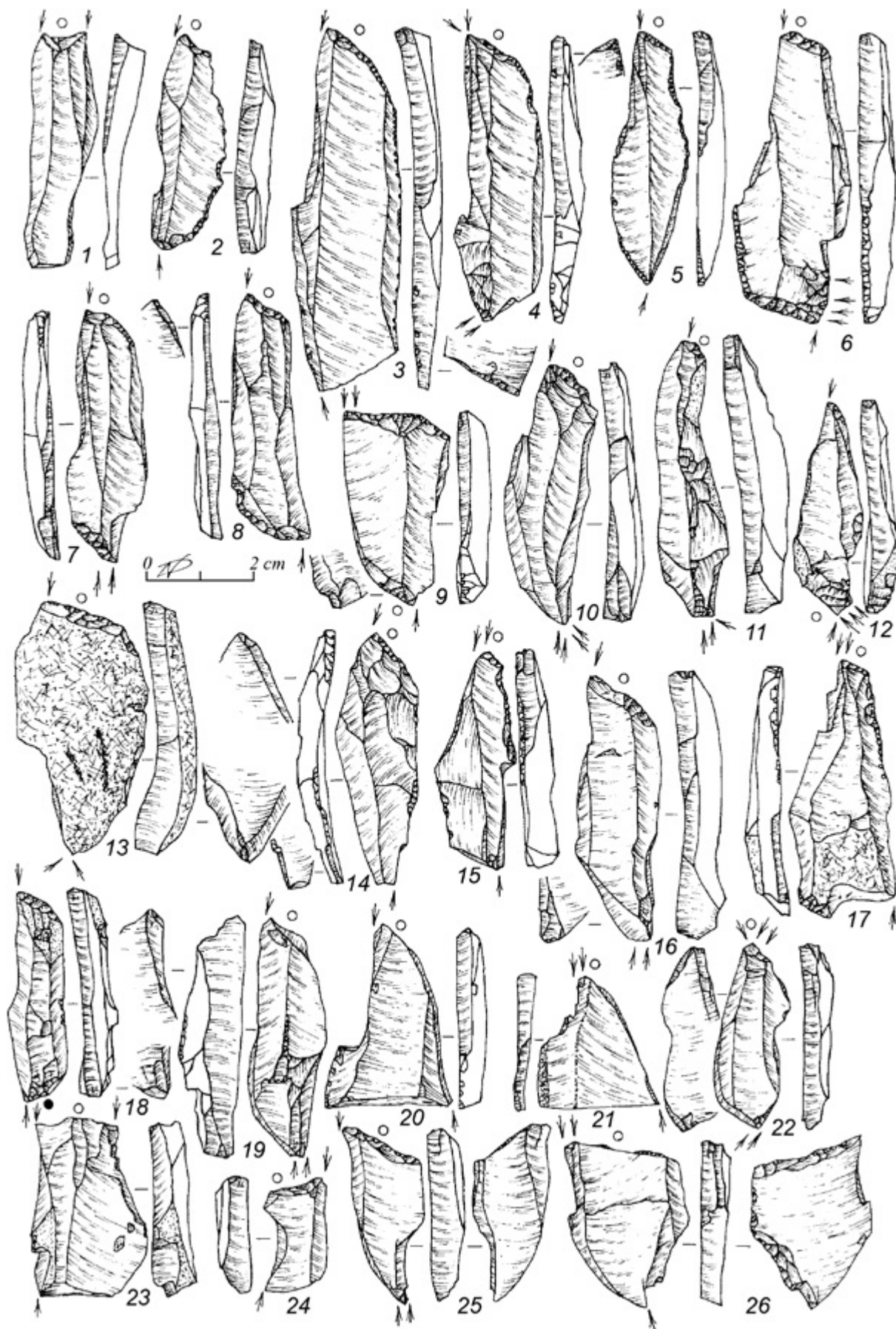

Рис. 3. Багатолезові різці з житла № 2 Межирічів.

майже повністю ідентичний аналогічним виробам трьох інших жител як цього поселення, так і матеріалам, наприклад, з усіх чотирьох ГПК Добранічівки. З цієї точки зору заслуговує на увагу порівняння згаданого комплексу із основними статистичними даними, які були отримані після підрахунків п'яти опорних комплексів межиріцької індустрії із стаціонарними конструкціями з кісток мамонта, насамперед з чотирьох ГПК Добранічівського поселення та першого житла Межирічів (Нужний 2002, с.57-81). Для порівняльного аналізу були залучені інші опорні пам'ятки, які належать до цієї традиції, але без згаданих конструкцій з мамонтових кісток (верхній горизонт К` Гінців та Семенівка 2 і 3).

Так, відсоток платівок та знарядь, які були з них виготовлені, становить 40,7%, 49,4%, 52,4% і 50% в комплексах № 1, 3, 4 Добранічівки та житла №1 Межирічів відповідно. У вищеприписаному комплексі житла 2 Межирічів він становить 42,7 %, тобто знаходиться в межах вищенаведених індексів. Майже таким самим він є в комплексі верхнього горизонту К` Гінців (40,7%), що можливо було викликано відсутністю поруч із стоянкою покладів крем'яної сировини, і характеризується значно нижчим індексом платівчатості у Семенівці 2 і 3 (25,6% і 30%). Загальний відсоток виробів із вторинною обробкою у трьох згаданих ГПК Добранічівки характеризують показники у 11,7%, 11,5% та 10,4% відповідно. Аналогічний індекс знарядь у житлах №№ 1, 2, 3 та четвертому ГПК Межирічів становить 10%, 7,7%, 10,2% та 8,5% (Гладких 2001, с.20-21). На стоянках без конструкцій з мамонтових кісток (Гінці верхній горизонт К`, Семенівка 2 і 3) він складає 12%, 5,3% та 5,6% відповідно, що також було напевно зумовлено проблемою відсутності поруч покладів сировини на першій пам'ятці і господарсько-сезонною специфікою двох останніх, як мисливських таборів теплої пори року (Нужний 2002, с.57-80).

Серед знарядь праці у всіх комплексах із стаціонарними конструкціями з мамонтових кісток (ГПК №№1, 3 і 4 Добранічівки та жител №№ 1- 3 і ГПК № 4 Межирічів) домінують різноманітні різці на платівках, які відповідно становлять 31,4%, 31%, 30,7%, 40,3%, 43,7%, 48,2% та 54%. Тобто в комплексах Межирічів ця категорія виробів із вторинною обробкою є значно чисельнішою ніж у Добранічівці. На трьох інших пам'ятках цієї індустрії, що не мають стаціонарних конструкцій з мамонтових кісток ситуація досить відмінна і вони іноді кількісно поступаються різноманітним мікро-

літам із затупленим краєм (верхній горизонт К` Гінців та Семенівка 3), а їх відсоток коливається у більш широких межах (верхній горизонт К` Гінців -15,7%, Семенівка 2 – 49% та Семенівка 3 – 33,4%). Це є традиційно домінуючі у епіграветських комплексах Середнього Дніпра прості бокові скісно- або опуклоретушні форми на платівках, але і прямо- та виімчаторетушні різці також представлені невеликими серіями. Однолезові їх типи складають 62,9% усіх різців у першому ГПК, 64,1% у третьому ГПК і 48,4% у четвертому ГПК Добранічівки та 44,6% у першому житлі, 58,8% – у другому, 50% – у третьому і 36,1% у четвертому ГПК Межирічів. Серед матеріалів інших пам'яток межиріцької індустрії без конструкцій із кісток цей показник є трохи меншим і представлений у верхньому горизонті К` Гінців – 39,1%, Семенівці 2 – 30,9% та Семенівці 3 – 49,6 %.

Другим за кількістю типом різців майже на всіх пам'ятках є кутові їх форми, виготовлені також, переважно, на платівках. У чотирьох вищезгаданих комплексах цей показник представлено 16,8%, 22,2%, 35,8% ГПК №№ 1, 3 і 4 Добранічівки та 16,8%, 13%, 13,6% і 5,1% у першому, другому і третьому житлах, а також 4 ГПК Межирічів. Аналогічний показник у матеріалах трьох інших стоянок без стаціонарних конструкцій з мамонтових кісток становить 21,7% у верхньому горизонті К` Гінців, 41,2% у Семенівці 2 та 39,6% у Семенівці 3. В Семенівці 2 вони навіть кількісно переважають бокові форми. Серединні однолезові різці представлені більшою кількістю порівняно з їх кутовими формами лише у ГПК №1 Добранічівки (18,8%) та першому житлі Межирічів (22,3% усієї цієї категорії знарядь). У всіх інших комплексах серединні різці є найменш чисельними і становлять 6,1% в ГПК №3 та 13,6% в ГПК №4 Добранічівки, 17,3% у верхньому горизонті К` Гінців, 27,8% в Семенівці 2 та 9,1% у Семенівці 3. У двох інших житлах №№ 2 і 3 та четвертому ГПК Межирічів вони складають всього 3,6%, 1,8% та 2,6% усіх різців. Показово, що саме серед цього типу різців частка виробів, виготовлених з відщепів є найвищою, але вони не утворюють чисельних серій. Дуже невисока частка серединних різців у матеріалах як другого житла Межирічів, як і житла №3 та ГПК №4 є фактично єдиною рисою, що виділяє ці комплекси з-поміж інших вищезгаданих пам'яток межиріцької індустрії.

Загальний відсоток багатолезових типів різців звичайно є поєднанням бокових їх типів з кутовими або серединними, і у комплексах

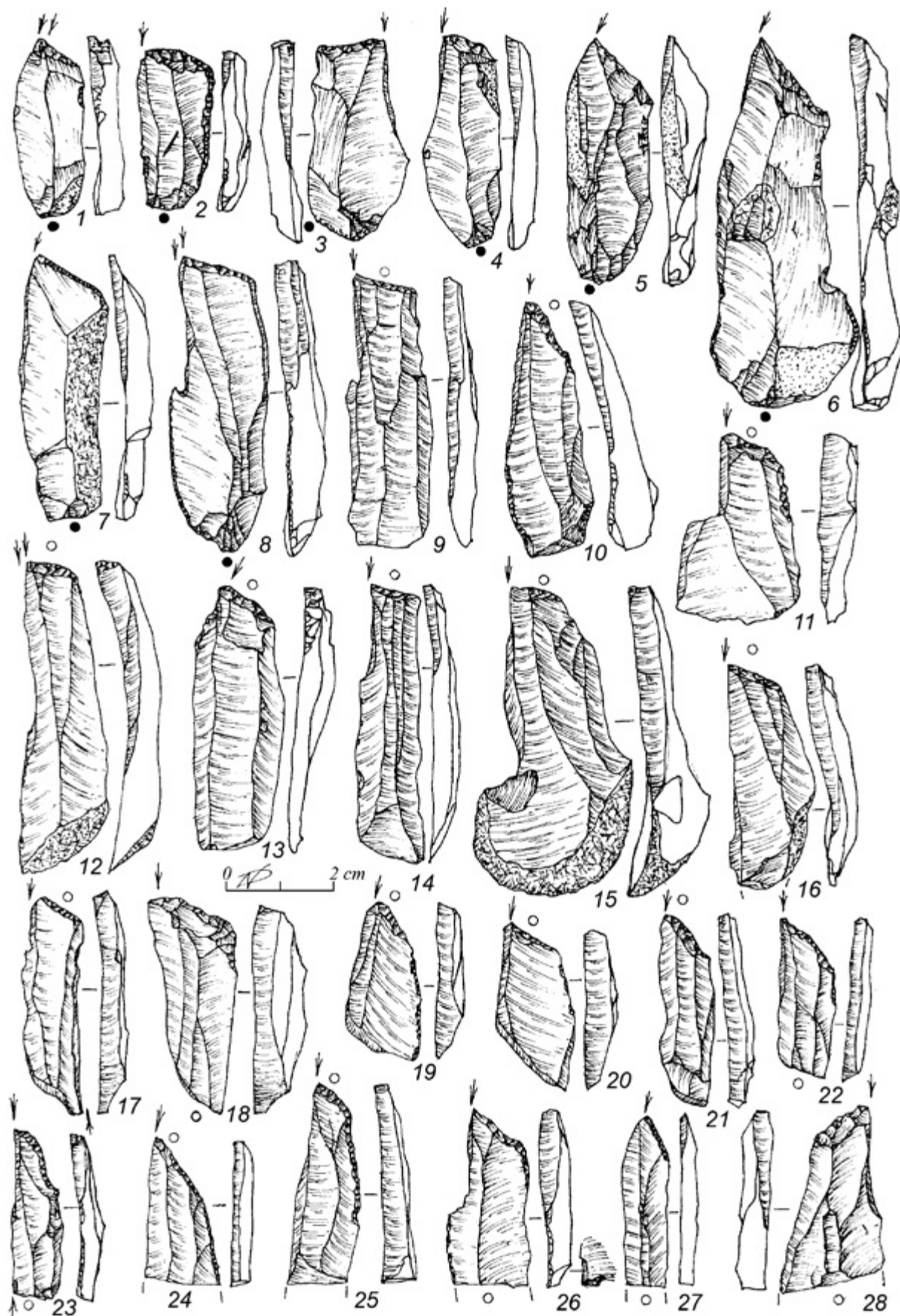

Рис. 4. Бокові різці з житла № 2 Межирічів.

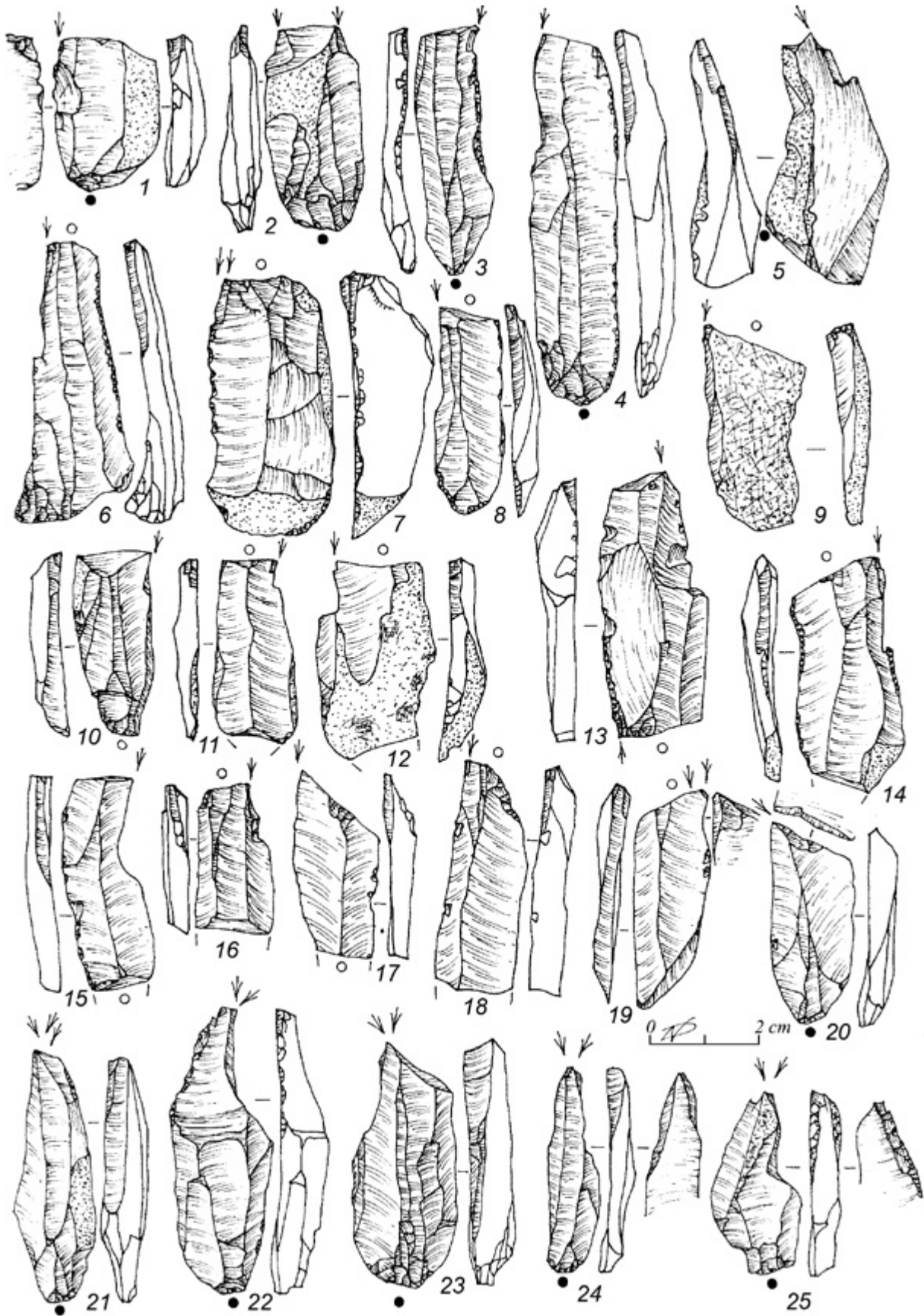

Рис. 5. Кутові та серединні різці з житла № 2 Межирічів.

ГПК № 1, 2 і 4 Добранічівки коливається в межах 7- 11%, тоді як у першому, другому і третьому житлах Межирічів він є значно більшим — 19%, 24,5% і 25% відповідно (Гладких 2001, с.20-21; Нужний 2002, с.72). На пам'ятках без стаціонарних конструкцій з мамонтових кісток частка багатозелезових форм серед різців становить 17% у верхньому горизонті К` Гінців, 14,4% в Семенівці 2 та 16,7% в Семенівці 3, тобто є вищою за аналогічні показники Добранічівки і меншою ніж у Межирічах.

Другу за кількістю категорію знарядь праці в майже всіх комплексах межиріцької індустрії, за винятком пам'яток без стаціонарних конструкцій з мамонтових кісток (верхній горизонт К` Гінців, Семенівка 2 і 3) становлять кінцеві скребачки на коротких платівках. Разом із подвійними та підокруглими їх зразками вони налічують в Добранічівці ГПК №№ 1, 3 і 4 відповідно 103 екз. (або 21 % усіх виробів із вторинною обробкою), 69 екз. (або 26,1%) і 134 (або 21,6%). В житлах №№ 1, 2, 3 та четвертому ГПК Межирічів вони нараховують 133 екз. (або 29%), 119 екз. (або 20,5%), 24 екз. (або 10,5%) та 78 екз. (або 15,3%). В матеріалах верхнього горизонту К` Гінців та Семенівки 3 вони представлені 41 екз. (або 28% усіх знарядь) та 7 екз. (або 1,7%). Подвійні скребачки виготовлені переважно на платівках, рідше відщеплах, становлять відповідно 14,6%, 4,3% та 6,7% в ГПК №№ 1, 3 і 4 Добранічівки та 16,5%, 15,1%, 12,5% та 9% в житлах №№ 1, 2, 3 і ГПК №4 Межирічів. В верхньому горизонті К` Гінців вони нараховують 3 екз. (або 7,3% всієї кількості скребачок). Серед скребачок кількох комплексів межиріцької індустрії трапляються і поодинокі підокруглі форми, виготовлені з відщепів та сколів підживлення нуклеусів. Наприклад, вони є у кількості 2 екз. серед вищеописаних матеріалів житла №2 Межирічів (рис. 6.1,2) та у комплексах ГПК №№ 3 і 4 Добранічівки (по 1 екз.), але загалом вони не є типовою рисою згаданої індустрії.

Третьою за кількістю типологічно витриманою категорією знарядь праці майже на всіх поселеннях межиріцької індустрії є різноманітні мікроліти із затупленим краєм. Вони є дуже характерною рисою цих комплексів, але разом з цим дуже варіюють як за своїм загальним відсотком серед знарядь праці, так і типологічними і технологічними особливостями незалежно від господарської і сезонної спеціалізації останніх (Нужний 2002, с.73-77). Але статистичні характеристики мікролітичного комплексу із вищеописаного другого житла Межирічів є досить подібними до аналогічних

показників двох інших жител №№ 1 і 3 та четвертого ГПК цього поселення. Вони становлять у ньому 9,5 % усіх знарядь праці порівняно із трьома іншими комплексами, відповідно 10,9%, 14,9% та 11,4%. Цей показник є трохи вищим порівняно з відсотком мікролітів у ГПК №1 (6,7%), № 3 (7,5 %) та №4 (6,4%) Добранічівки, тобто пам'ятки з аналогічними житловими конструкціями з мамонтових кісток. На відміну від останніх, на стоянках без подібних конструкцій відсоток мікролітів серед знарядь є значно вищим (верхній горизонт К` Гінців – 32%, Семенівка 2- 23,6% та Семенівка 3 – 39,5%). Проте всіх їх об'єднує домінування типових (тронкованих з обох боків) і атипових (оброблених з одного кінця) низьких прямокутників в комплексах мікролітичних виробів. Вістря із затупленим краєм у вигляді мікрограветів та ланцетів, часто із ретушованою базовою частиною майже завжди (за винятком ГПК №1 Добранічівки) поступаються їм у кількості. Подібне співвідношення у вищеописаному житлі №2 Межирічів становить 1 до 5, тоді як у житлі №1 цієї ж пам'ятки на одне ціле вістря припадає майже два прямокутника. В комплексах ГПК №2 Добранічівки вони представлені в однаковій кількості (по 1 екз.), а у ГПК №4 на п'ять вістер – шість прямокутників. На пам'ятках без стаціонарних конструкцій з мамонтових кісток і, відповідно, яким властиві більш чисельні мікролітичні комплекси, ця ж тенденція також має місце. Так, у верхньому горизонті К` Гінців на п'ять цілих вістер припадає шість прямокутників, у Семенівці 2 наявні 6 вістер і 9 прямокутників, а у Семенівці 3 – чотири вістря супроводжуються двома десятками прямокутників.

І нарешті останньою типологічно витриманою категорією знарядь праці вищеописаного комплексу житла №2 Межирічів є різноманітні тронковані платівки (37 екз. або 6,4% виробів із вторинною обробкою), що тут представлені діагонально- і опуклоретушованими виробами (рис. 2.50,51,53-55). Останні іноді досить спрощено трактують як напівфабрикати для виготовлення бокових різців але у своїй більшості, напевно, вони були такі знаряддями праці і використовувались у якості так званих вкладених "колінчастих" ножів, що вставлялись у дерев'яне руків'я діагонально. Подібні знаряддя були досить поширені у фінальнопалеолітичних, мезолітичних і неолітичних комплексах Європи (наприклад в Штельмурі, свайних поселеннях Швейцарії тощо). На таке їх використання вказує і макрознос на різальних крайках (рис. 2.53) або відколи – підправки призна-

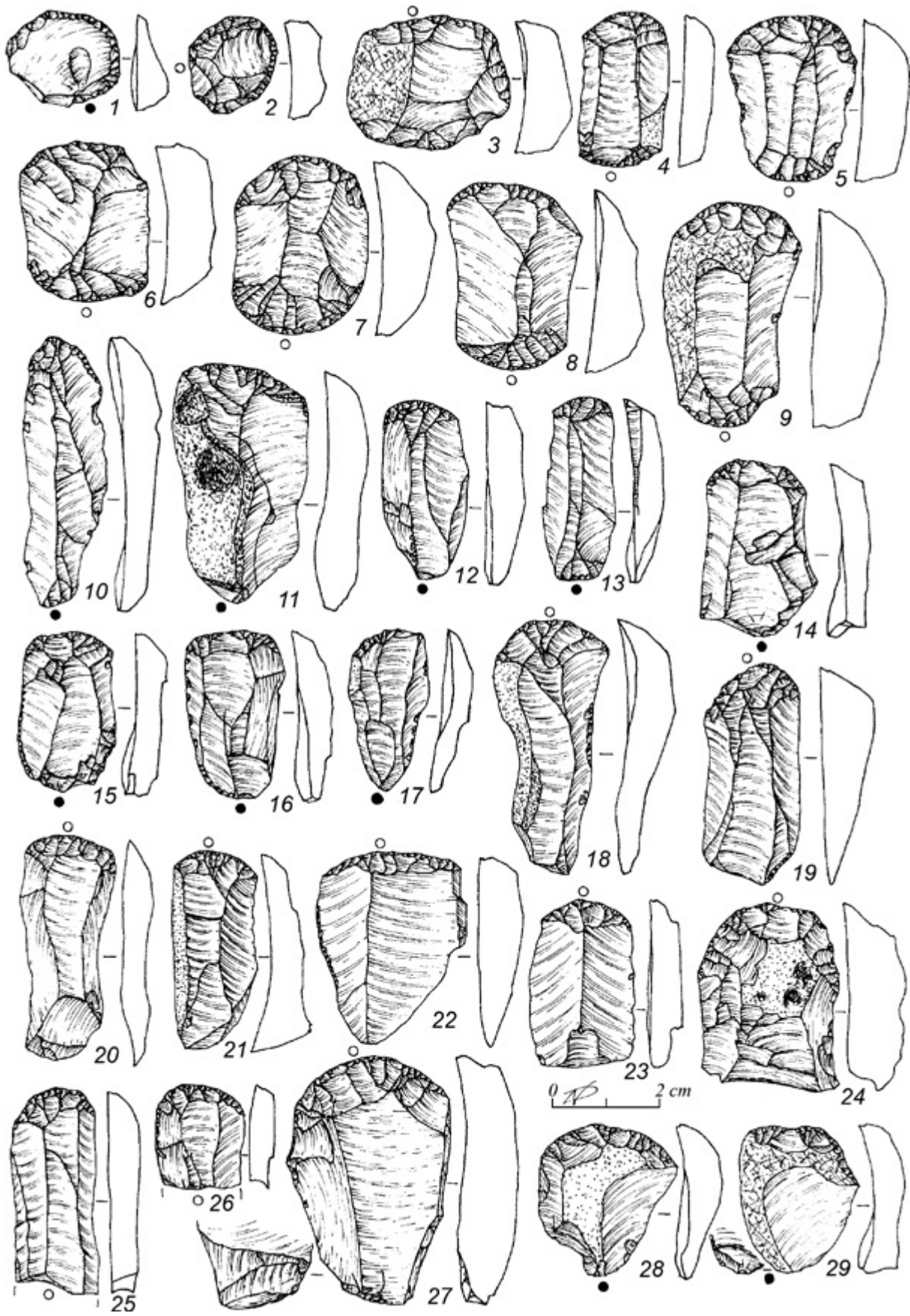

Рис. 6. Скребачки з житла № 2 Межирічів.

чених для перезагострення тронкованих поверхонь (рис. 2.58). Такі вироби загалом є дуже типовими для комплексів Східного Гравету, а особливо для Епігравету Середньодніпровського басейну і на пам'ятках межирицької індустрії нараховують 4,8% , 5,3% і 2,6% всіх знарядь, знайдених відповідно у житлах №№ 1, 3 та ГПК №4 Межиричів. В матеріалах ГПК №№ 1, 2 і 4 Добранічівки вони становлять 4,2%, 5,3% і 7,8%. Майже такий же самий відсоток серед знарядь праці вони мають і на стоянках без стаціонарних конструкцій з мамонтових кісток (верхній горизонт К` Гінців – 7,6%, Семенівки 2 – 5,2% та Семенівки 3 – 5,6%).

Висновки.

Таким чином, вищеописаний комплекс крем'яних знарядь праці житла №2 Межиричів за своїми морфологічними рисами та статистичними показниками є цілком типовим для межирицької індустрії загалом. Особливо ця подібність простежується під час його порівняння з іншими комплексами пам'яток із стаціонарними конструкціями з мамонтових кісток (житла №№ 1, 3, ГПК №4 Межиричів, ГПК №№ 1, 3 і 4 Добранічівки). Саме ці поселення, можливо, функціонували протягом холодного сезону, коли поведінка соціальних груп верхньопалеолітичної людності була більш детермінована і пристосована до зимівлі у суворих кліматичних умовах перігляціальних ландшафтів. Пам'ятки без подібних конструкцій, що напевно існували протягом теплої пори року, відзначаються значно більшим розмаїттям основних типолого-статистичних показників набору знарядь праці (Нужний 2002, с.73-77).

У всіх проаналізованих комплексах крем'яних знарядь цієї індустрії найбільше типологічне і статистичне розмаїття простежується у наборах мікролітів із притупленим краєм. Як вже відзначалось, це стосується двох основних типів цих вкладенів, представлених тут різноманітними вістрями і прямокутниками. В комплексах межирицької індустрії перші майже завжди поступаються останнім. Вістря представлені невеликими за розмірами вкладеннями типу мікрогравет (із рівною затупленою спинкою) та ланцетоподібними формами (з опуклою), які оброблялись дрібною затуплювальною або напівстрімкою дорсальною ретушшю. Більшість з них має різноманітне оформлення базової частини напівстрімкою дорсальною або вентральною ретушшю. Сліди використання мікорізьцевої техніки для виго-

товлення бойової частини вістер простежуються лише в комплексах Семенівки 2 і 3. Прямокутники у всіх комплексах межирицької індустрії представлені досить мініатюрними низькими формами із різноманітною обробкою довгої частини та кінців напівстрімкою дорсальною чи вентральною ретушшю. До типових прямокутників із двома обробленими кінцями тяжіють і їх атипові форми, де один з кінців має відбивний горбок на проксимальній частині платівки або її збережений дистальний кінець.

Загалом в силу специфіки свого використання у якості безпосередніх наконечників металюної зброї, вістря мали значно більше шансів бути пошкодженими і потрапити в колекцію у вигляді фрагментів, ніж прямокутники, які виконували допоміжні функції у якості бокових лез. Відповідно і цілі їх зразки повинні рідше траплятися серед наборів мікролітів із затупленим краєм. Але на території Східної Європи, наприклад у Західній та Північній Україні, досить широко представлені епіграветські індустрії, де прямокутники взагалі практично повністю відсутні (мізинська індустрія, Овруцький епігравет), або значно поступаються у кількості різноманітним вістрям із затупленим краєм (Дністровський епігравет, юдіново-тімоновська та журівська індустрія). Ці особливості у типологічному складі мікролітичних комплексів у ще більш чіткому вигляді представлені в матеріалах південніших епіграветських індустрій Південної України (наприклад, матеріали пам'яток Дніпровського Надпоріжжя, індустрії типу Амвросіївки або Анетівки 2 тощо).

Таким чином, комплекс крем'яних знарядь, знайдених у другому житлі Межиричів, безумовно належить до межирицької індустрії, яка протягом 15 тисячоліття до наших днів існувала у басейні Середнього Дніпра. Ця індустрія загалом пов'язана з Епіграветською технологічною традицією Східної Європи і репрезентує собою одну з її досить рідкісних "прямокутникових" версій (наприклад подібне явище у степовій зоні характеризує індустрія типу Кам'яної балки). Саме за цією ознакою межирицька індустрія відрізняється від синхронних їй "вістерних" різновидів, досить широко представлених комплексами типу Дністровського і Овруцького епігравету, Мізину-Бармаків та Юдіново-Тімоновки. Останні набули поширення на заключних етапах плейстоцену на значних територіях Північної та Західної України, а також прилеглих регіонів Європейської Росії.

Література

- Гладких М.И., Корниец Н.Л.* Отчет о раскопках Межиричского позднепалеолитического поселения в 1976 г. // Научный архив Института археологии НАНУ. Киев, 1977. – № 1976/121. – 17 с. - 14 ілл.
- Гладких М.И.* Кремневый инвентарь межиричского позднепалеолитического поселения // *Vita Antiqua* – К.: Стилос, 2001. – № 3/4. – С. 15-21.
- Пидопличко И.Г.* Межиричские жилища из костей мамонта. – К.: Наукова думка, 1976. – 239 с.
- Нужный Д.Ю.* Верхньопалеолітичні пам'ятки типу Межиріч та їх місце серед епіграветських комплексів Середнього Дніпра. // Кам'яна доба України. – К.: Шлях, 2002. – № 1. – С. 57- 81.
- Синицын А.А., Праслов Н.Д.* Радиоуглеродная хронология палеолита Восточной Европы и Северной Азии. Проблемы и перспективы // Археологические изыскания. – СПб, 1997. – Вып. 52. – 141 с.
- Ступак Д.В.* Кам'яні комплекси верхньопалеолітичної стоянки Бужанка 2. Варіанти використання сировини // Археологический альманах. – Донецк: Донбасс, 2009. – Т. 20. – С. 218-229.

NUZHNYI D. YU.

**THE LITHIC ASSEMBLAGE OF THE SECOND DWELLING
OF MEZHIRICH UPPER PALAEO-LITHIC SITE.**

The study of lithic assemblage of the 2nd dwelling from mammoth bones of Mezhirich Upper Palaeolithic site, excavated by I. Pidoplichko (1969-1970), is represented in this article. The typological and technological features of tools assemblage of mentioned assemblage are similar to the so-called Mezhirichian industry, which existed in Middle Dnipro river basin around 15 thousands years ago. The numerous radiocarbon dates are not calibrated. The lithic tools assemblages of this kind of Epigravettian industries are simple and standardized. The tools from Mezhirich 2nd dwelling included different, mainly, oblique truncated burins on blades, but also angle and dihedral ones, which are dominated in tool assemblage (43.7 %). The second category of tools is simple end-scrapers on short blades and double end-scrapers (20.5 % of tool-kit). Finally, the various truncated microliths: small lanceolate and microgravettian points, often with various processing of basal parts; typical rectangles, with two truncated ends; atypical rectangles, with single truncation and intact blow bulb of blade (9.5 %). Such statistical indexes are very typical for sites with mammoth bone dwellings of Mezhirich industry (three dwellings in Mezhirich and four dwellings in Dobranichivka site), and perhaps connected with cold season and determined by limits of human adaptation during wintering in Periglacial forest-steppe zone. Contrary the sites without mammoth bone constructions are demonstrated much more typological diversity of lithic tools assemblages (upper horizon K` of Gintsi, Fastiv, Semenivka 1, 2 and 3). Thus, the lithic tool assemblage of 2nd dwelling of Mezhirich site is typical for settlements with mammoth bone dwelling constructions and Mezhirichian industry as the whole. The Mezhirichian industry is mainly based on use of narrow small rectangles and differs from the other East European Epigravettian assemblages (Mezianian, Dnestrovian, Ovruchian, Yudinovian, etc), which microlithic assemblages are dominated by various backed points.